

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.40627>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 18.01.2020
Kabul Tarihi: 02.11.2020
On-line Yayın: 30.12.2020

ArticleType: Research article
Submitted: 18.01.2020
Accepted: 02.11.2020
Published Online: 30.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Koç, Y. & Topluk, G. (2020). Türkiye'nin Uluslararası Konumuna Dair İki Yaklaşım: Fikret Başkaya ve Ahmet Davutoğlu Örneği. *Journal of History School*, 49, 4698-4724.

TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI KONUMUNA DAİR İKİ YAKLAŞIM: FİKRET BAŞKAYA VE AHMET DAVUTOĞLU ÖRNEĞİ¹

Yunus KOÇ² & Gökhan TOPLUK³

Öz

Dünya sistemi içinde Türkiye'nin devletler hiyerarşisindeki yerini tespit etmek dış politika vizyonu açısından önem arz etmektedir. Bu yerin ne olduğuna yönelik farklı değerlendirmeler mevcuttur. Değerlendirmede bulunan kişilerin dayandıkları farklı dünya görüşleri Türkiye'nin uluslararası konumu hakkında farklı çıkarımlara yol açmaktadır. Bu çalışmada, iki farklı paradigma içinden konuşan/düşünen iki entelektüelin konuya yaklaşımları sunulmaya çalışılmıştır. Böylece uluslararası konumun her şeyden önce bir perspektif meselesi olduğu gösterilmek istenmiştir. Bu iki farklı yaklaşımın; tarihe, coğrafyaya, ekonomiye, kültüre ve sosyo-politik unsurlara yükledikleri anlamlarla dünya sistemi içinde Türkiye'nin konumunu nasıl okudukları anlaşılmasına çalışılmıştır. Fikret Başkaya'nın değerlendirme tarzında iktisadi unsurlar ağır basmaktayken Davutoğlu'nun tarihi, kültürel ve felsefik olguları ön plana çıkardığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fikret Başkaya, Ahmet Davutoğlu, Uluslararası Konum, Merkez, Çevre, Yarı-Çevre.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

² Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yunuskoc2@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-9453-2910

³ Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gokhan-topluk@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-0391-5671

Two Approaches Regarding International Position of Turkey: Example of Fikret Başkaya and Ahmet Davutoğlu

Abstract

In the world system identify the position of Turkey in the hierarchy of states is important in terms of foreign policy vision. There are different assessments of what this position is. Different world view of evaluators The different world views on which the assessors rely leads to different conclusions about the international position of Turkey. In this study, the approaches of two intellectuals who think/talk through two different paradigms are tried to be presented. Thus, it is desired to show that the international position is first of all a perspective issue. Through their meanings on history, geography, economy, culture and socio-political elements, it has tried to understand how these two different approaches read the position of Turkey in the world system. While economic factors predominate Fikret Başkaya's evaluation style, Davutoğlu emphasizes historical, cultural and philosophical phenomena.

Keywords: Fikret Başkaya, Ahmet Davutoğlu, International Position, Central, Circle, Semi-Peripheral.

GİRİŞ

Türkiye'nin uluslararası konumunu tespit etmek ve dünya sistemindeki yerine dair konuşmak her şeyden önce bir perspektif meselesidir. Bu yeri tespit ve tayin eden bakış; içinden konuştuğu dünya görüşü ile irtibatlıdır. Yorumlayan tarafın ideolojik pozisyonu, Türk tarihi ve kültürel mirası ile kurduğu ilişki biçimi, uluslararası güç dağılımını değerlendirme tarzı ve Türkiye'ye biçtiği aktüel ve potansiyel rol; Türkiye'nin uluslararası konumunun belirlenmesinde belirleyici amiller arasındadır. Dolayısıyla Türkiye'nin uluslararası konumunun ne olduğuna yönelik serdedilen kanaatler farklı zaviyelerin türevidir. Osmanlı'nın son döneminde devlet-i âliyyeyi kurtarma çabalarının sonucu olarak doğan ve hâlihazırda da Türk entelijansiyasının anlam dünyasını belirlemeye devam eden siyasi cereyanlar; sadece iç siyaseti değil aynı zamanda dış siyasette Türkiye'nin pozisyonunu da tayin eden etkenler arasındadır. Türkçülük, İslamcılık, Osmanlıcılık/Neo-Osmanlıcılık, Batıcılık, Marksizm gibi siyasi/entelektüel akımlar; tarih, kültür millet, devlet gibi olgulara yükledikleri anlamlarla temayüz etmektedir. Türkiye'nin uluslararası konumunu değerlendirmek için başvurulan kaynakların bu tür olgulara yüklenen farklı anlamlar bağlamında bir muhtevaya sahip oldukları görülmektedir. Bu durum da her bir siyasi cereyanın Türkiye'yi konumlandırma biçimlerini anlamak için gerekli olan "dünya sisteminin nasıl işlediği" ve bu sistemde Türkiye'nin nasıl bir yer tuttuğu/tutabileceği sorularının cevabını verebilmekle mümkündür.

Bu çalışma esas olarak şöyle bir sorudan neşet etmiştir: Türkiye'nin uluslararası konumu derken "Hangi Türkiye" ve "nasıl bir uluslararası durum" tasavvur ve tahayyül edilmektedir? Sorunun cevabı bu sorunun içerdiği unsurlara (Türkiye ve uluslararası konum) atfedilecek anlamlarla alakadardır. Bunun için öncelikle cevabı veren muhtelif kesimlerin dünya sistemini teorik açıdan nasıl değerlendirdikleri mühimdir. Marksist perspektifin, İslamcı zaviyenin, Türkçü adesenin ya da Batıcı dünya görüşünün Türkiye'nin mevcut ya da muhtemel, reel ya da ideal konumunu tartışırken uluslararası sistemi, bu sistem içindeki devletlerin güç temelli hiyerarşik pozisyonunu, mazisi, şimdisi ve istikbali ile Türkiye'nin konumunu nasıl değerlendirdikleri önem arz etmektedir.

Çalışma için tercih edilen iki ismin (Fikret Başkaya- Ahmet Davutoğlu) teorisyen vasıfları ile dünya sistemini ve Türkiye'nin pozisyonu nasıl değerlendirdiklerini tartışmak, hem farklı perspektiflerin söz konusu mevzuya ilişkin yaklaşımlarını görmemizi mümkün kılacak, hem de, karşılaştırmalı bir analiz imkânı sağlayacaktır.

1. Türkiye'nin Uluslararası Konumu: Fikret Başkaya Örneği

Dünya sisteminin oluşturduğu düzen ülkeler arasındaki ilişkiler hakkında bir fikir verir. Bu düzenin nasıl olduğu ile alakalı literatürde farklı düşüncelere rastlamak pekâlâ mümkündür. Bunlar arasında dikkat çeken teorilerden biri de bağımlılık teorisi. Bu teorik bağlamda Türkiye'nin dünya sistemi içerisinde bulunmuş olduğu uluslararası konumu önem arz etmektedir. İşte bu bölümde Türkiye'nin uluslararası konumunu böylesi bir teorik bağlam içerisinde Fikret Başkaya üzerinden okumaya çalışılacaktır.

1.1. Teorik Arka Plan: Merkez - Yarı Çevre – Çevre

Dünya sistemi, farklı dönemlerdeki devlet yapıları üzerinden ekonomik sosyal, politik ve kültürel bağlamıyla teorize edilmeye çalışılmıştır. Tabii burada "ekonomik" faktörün dikkate değer bir önem arz ettiğini belirtmek gerekir (Wallerstein, 1997: s. 101-105; Wallerstein, 1993: s. 144-147). Dünya sisteminin izahatında belirleyici bir etkiye sahip olan "ekonomik" faktörün aynı zamanda modern devletin ortaya çıkışında ekonominin gelişim, değişim ve dönüşüm sürecinden bağımsız değerlendirilmesinin pek de mümkün olmadığı söylenebilir (Hroch, 2011: s. 258-262; Nairn, 2015: s. 13-14; Smith, 2013: s. 71; Hobsbawm, 2014; Gellner, 2013a: s. 28-29; Gellner, 2013b: s. 8; Anderson, 2014). Bu perspektifle modern devletin doğuşu tarihsel olarak beş aşamadan geçtiği kabul edilir: s. Geleneksel devletler ve imparatorluklar, feodalizm, zümreler, mutlakiyet ve modern devlet. Bunlara son bir aşama daha eklenebilir. 1980 sonrasının devleti yani içinde bulunduğumuz zamandır. Feodalite ve zümrelere sınıfının daha

ziyade batıya özgü olduğu söylenebilir. Feodalite; pazar ekonomisinin uzun uyku dönemine, zümreler sistemi; pazar ekonomisinin yeniden doğuşuna, Mutlakıyet; liberalizmin krala taç giydirişine, modern devlet; pazarın uluslaşmasına ve doyunluğa ulaşmasına, 1980 sonrası devlet ise, pazarın uluslararasılaşmasına karşılık gelmektedir. Hegel ve Marx'ın diyalektiği ile ifade edecek olursak her bir aşama bir sonraki aşamanın tohumlarını kendi içinde taşımaktadır (Poggi, 2012; Koç, 2018: s. 27). Ekonomik yapının değişimi beraberinde yeni siyasal sistemlerin de gelişmesini sağlamıştır. Fakat modern siyasal yapının oluşumunu sağlayan ekonomik dönüşüm nüfuz alanı kendisinden önceki siyasal yapılara nazaran daha kapsamlı olmuştur. İşte modern devletin oluşumunu tetikleyen ekonomik yapının etki alanının genişlemesi aynı zamanda dünya sistemi hakkında yeniden okumaları da beraberinde getirmiştir. Keza Wallerstein, kapitalist üretim sisteminin dünya üzerindeki hegemonyasını izah edecek bir yaklaşım ortaya koyacaktır. Ortaya koyduğu dünya sistemini üç kavram üzerinden izah etmeye çalışmıştır (Wallerstein, 2010): Merkez, yarı-çevre (yarı-periferi) ve çevre (periferi).

Dünya sisteminin merkezinden kastedilen yeni ekonomik düzene ayak uydurarak fırsatlardan faydalanabilmiş bu manada gelişimini sağlamış olan ülkelerdir. Dolayısıyla sistemin merkezinde olan ülkelerin farklılaşmış olabildikleri söylenebilir (Wallerstein, 1993: s. 139-140). Tıpkı 16. yüzyılda Atlantik kıyısındaki İngiltere, Hollanda ve Fransa'nın, daha evvel ticaretin merkezi konumunu teşkil eden Ceneviz ve Venedik gibi ülkelerin yerini alarak deniz aşırı ticaret imkânlarından faydalanabilmiş ve tüm ticaret hareketleri kontrol altına alabilmişlerdir (Vergin, 2018: s. 187). Merkezi konumda olan ülkelerin diğer özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür: Güçlü bir orduya, bürokratik sisteme ve kurumlara sahiptir. Diğer ülkelere nazaran eğitim düzeyi yüksek, kalifiyeli, çalışma bedeli fazla olan bir toplum niteliğine sahiptir. Ekonomik düzeyi iyidir. Önemli bir sermaye birikimine sahiptir. Pek çok pazar alanında hâkimiyetini sağlamak için farklı üretim yöntemleri geliştirmiştir (Wallerstein, 2000: s. 89-99; Wallerstein, 2003; Wallerstein, 2010; Wallerstein, 2009; Vergin, 2018: s. 188).

Wallerstein'in (2009: s. 7-9) çevreyi konumlandığı yer ilerlemeci tarih anlayışına uygun olarak ekonomik gelişim sürecini tamamlamamış olan ülkelerdir. Öyle ki kapitalist düzene ayak uyduramamış, yeni düzenin fırsatlarından faydalanmamış, ilkel üretim sistemlerine saplanmış olan ülkeler bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu niteliği taşıyanlar yalnızca mevcut iktisadi yapıyı yakalamamakla kalmamış aynı zamanda merkez ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik kontrolü altına da girmiş olurlar. Zaten merkez açısından çevrenin

geri bırakılması politik bir eylem olarak görülür (Wallerstein, 2009). Vergin'in (2018: s. 188) dediği gibi onların ekonomik geriliğini pekiştiren de bu sistemdir. Çünkü bu ülkelerdeki gerilik sadece kendi iç dinamiklerinin durağan oluşundan değil, kapitalist dünya sisteminin onlar üzerinde "aktif bir gerileme" dediği duruma yol açmasından ileri gelmektedir. Kapitalist dünya ekonomisinin periferisine dâhil olan tüm ülkeler böyle bir gerilemeye tabi tutulmuşlardır. Wallerstein açısından Polonya ve Rusya bu bağlamda örnek teşkil eder. Bu toplumlara pazar ekonomisinin sokulması köylüler üzerinde baskı oluşturmuş ve köylüler merkez için hammadde üretmeye mecbur edilmiştir. Pazar ekonomisiyle ve kapitalizmle tanışmalarından önce refah düzeyi daha iyi olan halklar gittikçe yoksullaşmıştır. Kısacası çevre olarak nitelenen ülkelerin siyasal yapısı ve bürokrasisi oldukça zayıftır. Ekonomik olarak bir ya da iki hammadde üretimine dayanmaktadır. Çalışanların eğitim seviyesi düşüktür. Bu ülkelerde ucuz işgücü yoğunluktadır. Merkez ülkelerin güdümü altındadırlar (Wallerstein, 2010; Wallerstein, 2003; Wallerstein, 2009).

Wallerstein (2010) dünya sistemini üçüncü olarak yarı-çevre üzerinden anlatmaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Sistemin ne merkezinde ne de çevresinde yer alır. Yarı-çevre ülkeler, merkezin kendi varlığını koruması ve devamı için mühim görülür. Bu ülkelerin görevi, sistem içerisinde çevrenin merkez adına kontrolünü sağlamaktır. Bu durum tıpkı "seçkin teorisyeni" Pareto'nun yönetici sınıfları arasındaki ilişkiye benzer. Pareto (2018), yönetici sınıfı ikiye ayırır: Üst katman ve alt katman (aracı katman). Bu sınıflamada önemli olan üst katmandır. Liderlik için gerekli nitelikleri bu katman taşır. Ancak bu üstünlüğünü devam ettirebilmesi için kitleleri yönetme ve yönlendirme hususunda aracı katmana ihtiyaç duyar. Vergin'in (2018: s. 189) belirttiği gibi, merkezin güdümünde olan yarı-çevre kritik bir rol oynar. Keza merkez, dünya sistemi içerisinde denge sağlayabilmesi için bu ülkelere ihtiyaç duyar. Onlardan beklenen çevre ülkeler nezdinde merkez ülkeler adına bir çeşit jandarma işlevi görmeleridir. Ancak merkezin, yarı-çevre olan ülkelerin merkez ülke olmaya yönelik hamle yapmalarına katlanması söz konusu değildir. Yarı-çevre olan ülkelerin ilerlemesi sınırlı tutulmaya çalışılır.

Bağımlılık teorisinin önde gelen temsilcilerinden Andre Gunder Frank'ın "azgelişmişlik" kavramıyla Wallerstein'in "çevre ve yarı-çevre"nin nasıl sömürüldüğü ve kontrol altına alındığı konusunda benzer yaklaşımlar sergiledikleri söylenebilir (Laclau, 1984). Keza Frank (Frank, 2009a; 2009b) azgelişmiş olan ülkelerin bulunmuş oldukları durum yalnızca yetersiz olmalarından ve teknolojik zayıflıktan kaynaklanmadığını bunun ana nedeni var olan sömürünün sürekliliğini korumak için gelişmiş olan ülkelerin sistemli bir şekilde azgelişmiş olan ülkeleri kontrol altında tutarak aynı konumda kalmalarını

Türkiye'nin Uluslararası Konumuna Dair İki Yaklaşım: Fikret Başkaya ve Ahmet Davutoğlu Örneği

sağlamaya çalıştıklarından kaynaklandığını belirtir. Bunun için az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelere ucuz ürün, işgücü ve hammadde sağlar. Az gelişmiş ülkeler, alınan ucuz hammadde ile üretilen ürün için pazar alanı oluşturur. Az gelişmiş olan ülkeler, sanayileşmenin sınırlı kalması sağlayacak ölçüde kontrol altında tutulur. Kendilerine rakip olabilecek bir sanayileşme sürecine engel olunmaya çalışılır. Az gelişmiş olan ülkelerin yöneticileri ve bürokratları kendi çıkarlarını korumak adına gelişen ülkelerin güdümünde hareket eder. Hatta gerektiğinde gelişmiş olan ülkelerin çıkarları için orduyu kullanabilir. Gelişmiş olan ülkeler, onlara otokratik yapılarının ve bağımlılıklarının devamı için silah tedarik ederler. Böylece gelişmiş olan merkez ülkeler çevre/yarı-çevre ülkelere sömürü ve uydu niteliği kazandırarak tamamen bağımlı ve az gelişmişlik bir dünya sistemi geliştirmişlerdir.

Merkez, çevre ve yarı-çevre yaklaşımı bağlamında Türkiye'nin dünya sistemi içerisinde konumlandığı yer son dönem Osmanlı'dan farklı olduğu söylenebilir. Osmanlı daha ziyade çevre ülkeler kategorisinde değerlendirilirken Türkiye yarı-çevre olarak ele alınır. Keza Reşat Kasaba (1993: s. 13-14) Osmanlı'nın çevre olarak nitelendirilmesinin daha çok 19. yüzyıl dönemini kapsadığını belirtir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ekonomik sistemine katılmasının sonunda tümünden çevreleşmek yerine daha ortalarda, yarı-çevre denilebilecek bir konumdaydı. Fakat on dokuzuncu yüzyıldaki gelişmeler sonucunda imparatorluk giderek çevreleşti. Bu dönüşümün üç ana belirleyicisi olduğu söylenebilir; bunlar, Napolyon Savaşları sonucunda dünya ekonomisinin yeniden yapılanması, Osmanlı devletinin gittikçe etkisizleşen ve etkin önlemler geliştiremeyen denetim gücünde açığa çıkan zayıflığı ve dünya ekonomisine katılma sırasında Batı Anadolu ile yerel ilişkilerde ortaya çıkan değişikliklerdir. Vergin'in (2018: s. 189-192) vurguladığı gibi Osmanlı ekonomisinin dünya sistemi içerisinde kapitalist pazarın bir parçası haline gelerek çevreleşmesi ilkin Balkanlar'da, daha sonra Batı Anadolu-Ege bölgelerinde ticaret sermayesinin duruma hâkim olmasıyla mümkün olmuştur. Osmanlı ekonomisinin dünya kapitalist sistemine eklenmesi girişimi bu ekonominin konumunun periferik oluşunu tayin etmiştir. Osmanlı'dan periferik bir bölge olarak tevarüs eden Cumhuriyet Türkiye'si ise yarı-çevre statüsünü muhafaza etmiştir (İslamoğlu, 2010: s. 32-33).

1.2. Fikret Başkaya ve Türkiye'nin Uluslararası Konumu

Kapitalist iktisadi düzen içerisinde şekillendirilmiş dünya sisteminde ülkelerin konumunun sömüren ve sömürülen ilişkisi üzerinden okunduğu görülür (Foster, 2002: s. 97). Sömüren ülkeler dünya sisteminin merkezi olarak

düşünülürken sömürülenler ise çevre ve yarı-çevre olarak tanımlanmıştır. Çevre ülkeler yalnızca sömürülen yarı-çevre ise hem sömürülen hem de bağımlı olarak nitelendirilir. Bu durum üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki diyalektik ilişki olarak da değerlendirilebilir. Üretim araçlarına sahip olanlar dünya sisteminin merkezinde konumlandırılmışken diğerleri ise, üretim araçlarının dışı ve/veya çarkın dönmesine yardımcı olan çevre ve/veya yarı-çevre olarak tanımlanmıştır.

Başkaya (2005a) dünya sistemindeki bu diyalektik ilişkiyi kalkınma kavramı üzerinden okur. Batı karşısında zayıflayan Osmanlı'nın "imparatorluk nasıl kurtarılır" reçetesindeki "batılılaşma", "muasırlaşma", "çağdaşlaşma" ve "kalkınma" sömürgeleştirme sürecinden başka bir şey değildi.⁴ Cumhuriyet dönemiyle de bu süreç devam etti. Yeni yönetici elitin de topluma ve dünyaya bakışında radikal bir değişiklik söz konusu olmadı. Diğer bir ifadeyle Osmanlı'nın sömürgeleştirilme sürecinde Cumhuriyetin kurulmasıyla bir kopukluk olmamıştır. Cumhuriyet rejimi Türkiye'nin emperyalist batı ile olan ilişkilerinde ve kapitalist dünya sistemi içindeki konumunda köklü bir değişikliği temsil etmediği söylenebilir (Başkaya, 2011: s. 9-26). Dolayısıyla kalkınma kavramı, gelişmiş merkez ülkelerin, az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere Gramsci (1986) ya da Foucault (1992; 2006) yaklaşımıyla rıza yoluyla, gönüllü olarak sömürüyü kabul ettirme durumu olarak değerlendirilir. Ayrıca bu kavram, Lyotard'ın (2013) "dil oyunları"nda egemen sınıfın, diğerlerini kontrol etmek için her dönem üst anlatı olarak farklı bir söylem ortaya koyarak topluma kendi hakikatini dayatması gibidir. Diğer bir ifadeyle, doğrudan sömürgecilik, kaçınılmaz olarak zor ögesini içerir. Askeri, siyasi, ideolojik baskıyla birlikte yürür. Bu da sömürgecinin sömürge ülkelerde fiziki varlığını zorunlu kılar. Yeni kapitalist sistemde ise mutlaka zor ögesi içermesi gerekmez. Yeni sömürge sistemi "kalkınma" gibi kavramların olduğu ekonomik bir kategori içerir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrası klasik sömürgeciliğin "tasfiyesine" rağmen yeni kapitalist sistemin sömürüsü rızaya dayanarak daha da derinleşmiştir

⁴ 1908 yılında çağdaş anlamıyla bir Osmanlı sanayisinden söz etmek güçtür. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yapısı, tarıma dayalı, sanayide fevkalade geri ve ticarete dışa bağımlı niteliklerini büyük ölçüde korumuş; ancak elverişsiz koşullara rağmen bazı dinamizm belirtileri de göstermiştir. Bu dönemi yarı sömürgeleşmiş bir toplum yapısı olarak nitelendirmek doğru olacaktır (Boratav, 2007: 9-32-33; Boratav, 1989: 269). Nitekim Osmanlı imparatorluğunun yarı sömürge niteliğinin en açık belirtisi, dış borçlanmalar (düyun-u umumiye), sürekli imtiyazlar arayarak ülkeye giren yabancı sermaye yatırımları, giderek ağırlaşan ve yaygınlaşan kapitülasyonlar zinciri sonunda ülke yönetiminin önce iktisadi sonra büyük ölçüde askeri ve siyasi alanlarda emperyalizmin denetimine girmiş olmasıydı. Yarı sömürgecinin belirli bir özelliği de "dünya ekonomisi için de hammadde ihracatçısı, sınaî ürün ithalatçısı olan bir ekonomik yapı söz konusudur" (Boratav, 2007: 20; Boratav 1989: 268-269).

(Başkaya, 2011: s. 93). Böylece kalkınma hem azgelişmiş olan ülkeler tarafından gönüllü olarak kabul edilen hem de merkez ülkeler tarafından dayatılan bir nitelik arz eder.

Türkiye gibi az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere kapitalist düzenin kabul ettirmiş olduğu “kalkınma”, gelişmiş ülkeleri takip ve taklit etmenin ötesine geçmesi pek mümkün görülmez. Çünkü bu problemin esas kaynağı yapısal sorun olarak görülür.

Doğrudan sömürgecinin yerini alan yeni sömürge anlayışı, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye gibi az gelişmiş olan ülkelerde, batının zenginliğine ortak olabileceği düşüncesinin egemen olabilmesi ile yerleşmiş olduğu söylenebilir. Batıyı taklit etmenin başlıca aracı olarak da devletin ekonomik sürece daha fazla müdahil olması ve kalkınma sürecinde başat bir rol alması gerektiği ileri sürülmekteydi. Oysa batının “kalkınma modeli” dar bir çerçevede yeniden üretilir fakat genelleştirilemezdi. Zira kapitalist sistem kutuplaştırıcıdır. Bir kutup “gelişmişlik” üretirken karşı kutup “azgelişmişlik” üretir. 1970'lerin ortasından sonra ise kapitalizm yeni bir yapısal krize girmesiyle bir önceki dönemde geçerli olan yaklaşım yerini daha az devlet daha çok özel teşebbüs sloganına bırakıyordu. Kapitalist dünya sisteminin bir önceki dönemde azgelişmiş ülkelerin bilinçaltına olması gerekenin devlet müdahalesi olduğunu dayatırken yeni dönemde artık bütün olumsuzlukların nedeninin devlet müdahalesi olduğu empoze ediliyordu. Oysa merkez gelişmiş ülkelerin amacı, sürdürülebilir sömürü ve bağımlılığı sağlamaktır. Azgelişmiş olan ülkelerin kendilerine rakip olması değildir. Bu perspektifle batı, azgelişmiş olan ülkelere sadakatle bağlı kalacakları, devlet veya özel teşebbüs eliyle gerçekleştirilmesi gereken “kalkınma” tezleri üretir (Başkaya, 2005a: s. 9-10; Başkaya, 2011: s. 12-13; Başkaya, 1995: s. 9-21, 83). Ortaya konan tezler azgelişmiş olan ülkelerin gelişmiş merkez ülkeler karşısında yeni bir sömürü paradigması geliştirmesi olarak değerlendirilebilir. Bu sömürü merkeze bağımlı, jandarma veya ileri karakol görevi üstlenen bir durum arz eder. Cemil Meriç'in dediği gibi “bu hadım edilmiş idrakle, bu izinli hürriyete kalkınmak mümkün müdür?” (Akt. Başkaya, 2011: s. 11). Yine bezer şekilde bu kez Başkaya (2005a: s. 12), az gelişmiş bir ülke; rasyonalite gerekçesiyle merkez ülkelerin, daha çok kaynağa el koymasına olanak veren politikaların bir ülkenin kalkınma gerekleriyle örtüşmesi mümkün müdür? Sorusunu sorarak yarı-çevre ülkelerin bağımlılığına işaret eder.

Başkaya'nın (2005a: s. 17) ana düşüncesini besleyen Pierre-Philippe Rey “Les Alliances Des Classes-Sınıf İttifakları” çalışmasında dünya sistemini anlama ve anlamlandırmaya çalışır. Ona göre, dünya sistemi vesayet altında tuttuğu hakları aldatmak için kullanmak için kullandığı sözcüklerden, içerikten

en yoksun ama en etkin dolayısıyla en zararlı olanı, hiç şüphesiz kalkınmadır (Rey, 1973: s. 11). Bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınma kavramı, merkez ülkelerin rasyonel ve tartışmaya imkân vermeyen düşünce geleneğinin dünyanın geri kalan irrasyonel, geri ve bilim dışı olan çevre ve yarı-çevre ülkelere sunduğu yeni dönemin eşitsiz ilişkilerini ve hiyerarşiyi meşrulaştıran olarak ortaya çıktığı kabul edilir. Bu durum merkezin dışında kalan ülkelerin kalkınma diye bir şeyin mevcut olduğuna, bunun olumlu ve arzulanır bir şey olduğuna inandırılmış olmasına neden olmuştur. Böylece kalkınma kavramının tartışma konusu olması engellenmiş ve paradoksal olarak kalkınma kavramı efsanevi bir gerçeklik olarak sunulmuştur. İşte sunulan bu gerçeklikle çevre ve yarı-çevre ülkelerin, merkezi her şeyi ile taklit etmesi gerekli olarak görülmüştür. Böylece merkezin dışında olan ülkelerde, kültürlerinin de kalkınmanın önünde bir engel olduğu düşüncesi oluşmaya başlamıştır (Başkaya, 2005a: s. 17-20 Başkaya, 2011: s. 52-57). Bunu ise kendi toplumlarına kabul ettirecek olan yine merkez ülkelere bağlı, tahayyül dünyası prangalı, kendisine ve toplumuna yabancılaşmış bürokrasi, sermayedar, aydın ve sanatkâr olmuştur (Anderson, 2014: s. 58-61; Smith, 2013: s. 16-18; Smith, 2002: s. 15-17; Smith, 2014: s. 160-165). Yüzü merkez ülkelere dönük olan Osmanlı'nın yenilikçi aydınları da kendi ürünü olmayan, üstelik kendi realitesiyle pek ilgisi bulunmayan kapitalist dünya sisteminin merkezi ideolojisinin taşıyıcısı olarak değerlendirilebilir. Kemal Tahir'den aktarımla "Batılılaşma çabaları yüz elli yıldan beri Batılı gerçekler taşımaktadır. Bunların çoğu kendi gerçek yolumuzu kaybettiren yalancı gerçeklerdir" (Süphandağı, 2018a: s. 164). Cumhuriyet dönemi Türkiye'sine de bu durumun sirayet ettiği söylenebilir. Bu bakımdan Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi aydınları, üstlendikleri ideolojiler işlev bakımından merkez ülkelerin Türkiye'deki organik aydınlarıydılar. Denilebilir ki, toplumsal ekonomik yapının niteliği ve az gelişmişliğinden ötürü, Türk aydınlarının kapitalist sistemin hâkim olduğu merkez ülkelere bağımsız bir katman oluşturmaları olanaksızdır (Başkaya, 2011: s. 25-39). Haliyle söz konusu benzer toplumlar kendi benliklerinden koparılmış ve merkezin kendilerine biçtikleri toplum versiyonunu kabullenmek zorunda bırakılmışlardır. Oysa merkezin taklit edilmesi ya da benzerlerine sahip olunmasıyla bağımsızlık sağlanamazdı. Dolayısıyla merkez doğrudan sömürge sisteminden çekilmiş olsa da son tahlilde kendi adamları nöbeti devralmıştır. Artık hantal, masraflı bir sömürge bürokrasisi olamadan ve yabancı düşmanlığını üzerine çekmeden aksine uygarlığı götürme amacını taşıdığını karşı tarafa inandırarak daha etkin, yaygın ve az sorunlu bir sömürü sistemi oluşturulduğu söylenebilir. Hatta denilebilir ki kapitalist dünya sistemine bu ölçüde bağlı olan toplumların bağımsızlıkları

hareketleri merkez ülkeler tarafından desteklenmiştir (Başkaya, 2005a: s. 28-30).⁵

İdris Küçükömer'e (2010: s. 22-24) göre de, batının ekonomik yapısına has, onun giderek ortaya çıkardığı kurumları taklit etme yoluna gidilirdi. Böylece batılı anlamda gelişileceği sanılırdı. Oysa bu yönde batılılaşma, yabancı bir sosyal sistemin, giderek emperyalist olacak kapitalizmin ekonomik tabanı üzerindeki ideolojisine, onun çıkarlarına uygun bir ortam yaratabilirdi. Nitekim de öyle oldu. Kapitalizm, kendisine açık bu ortamdan kolaylıkla yararlandı. Dolayısıyla kapitalizm çıkarları için kendine has olan bu yoldan Türkiye'ye rahatça girmiş ve kendisine bağımlı yarı-çevre niteliği kazandırmıştır.

Kapitalizmin egemen olduğu dünya sisteminde Türkiye gibi ülkeleri, merkez ya da gelişmiş ülkeler karşısında az gelişmiş ya da yarı-çevre olarak değerlendiren Başkaya (2005a: s. 24-83; 2011: s. 9-93; 1995) bunu genel hatlarıyla birkaç sebep üzerinden izah etmeye çalışmıştır. İlki, merkez ülkelerin kendilerinden olmayanları gelişmemiş, geri, az gelişmiş, gelişmekte olarak tanımlamalarını bu tanımlamaya tabi tutulan toplumlar tarafından içselleştirilmiş ve evrensel kabul olarak görülmüş olmasıdır. İkincisi, az gelişmiş olan ülkelerin egemen iktidarlarının merkeze bağlı azınlık kesiminden oluşmasıdır. Ayrıca yalnızca kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda koşan bu kesimde, merkeze bağlı azınlık sınıf bilicinin ortaya çıkmasıdır. Üçüncüsü, merkez tarafından dayatılan "kalkınma" düşüncesinin merkezin dışında kalan ülkeler tarafından kabulü zaten eşit olmayan uluslararası sistemi(kapitalist sistem zorunlu olarak karşıtı) yani gelişmiş ve az gelişmişliği üretmek zorundadır. Bu onun varlık sebebidir) devam ettirileceğinin de kabulü sayılmıştır. Yani zora dayalı sömürü yerini gönüllü sömürü anlayışına bırakmıştır. Dolayısıyla bu durum yapısal bir problemdir. Dördüncüsü, az gelişmiş olan ülkelerde alt yapının yetersizliği, gelir seviyesinin düşüklüğü özel teşebbüslerin verimli olma şansını ortadan kaldırır. Buda özel yerli teşebbüsü yabancı sermayenin yatırım yapması koşuluna itecektir.⁶ Yabancı sermaye ucuz emek gücünün yoğun olduğu, hammaddenin uygun olduğu alanlara yönelmesine neden olacaktır. İşte bu döngü merkez ülkelerin kendi ürünlerini

⁵ Başkaya, Türkiye'nin sömürülen ülkelerin bağımsızlığı/hakları söz konusu olduğunda her daim emperyalist ülkelerden yana tavır aldığını belirtir. Türkiye'nin İsrail'in bağımsızlığını tanıyan ilk İslam ülkesi olması, Cezayir'in bağımsızlığı ile ilgili Fransa'dan yana tutumu ve Bandung Konferansında Afrika Ülkelerine "ihaneti" bu iddiasının gerekçeleri arasındadır (Başkaya, 2005a; 2005b).

⁶ Mesela 1923-1929 arası Türkiye'sinde sanayi şirketlerine yapılan yatırımlar içinde yabancı sermayenin payı Türklerin payının tam iki katıydı. Yabancı sermayenin ekonomi içinde dallanıp budaklanması bağımsız yerli sermaye sınıfının gelişmesini engelledi (Keyder, 1989: 76-80; Başkaya, 1995: 106).

pazar olarak yarı-çevre ülkelerde satmalarına ve bu ülkelerin kendilerine bağımlı olmasını sağlayacaktır. Diğer bir ifadeyle az gelişmiş ülkelerdeki burjuvazinin lümpen burjuvazi olduğunu, lümpen burjuvazinin de en iyi koşullarda lümpen kalkınma ve az gelişmiş üretmenin ötesine geçemeyeceği söylenebilir. Beşinci, merkez kendi dışındaki ülkelerin hammadde ihraç etmesini devam ettirecek bağımlı bir sistem oluşturmuştur. Merkezin dışında kalan ülkeler yeni teknoloji üretip ekonominin bütününe yaymak yerine merkez ülkelerden hammadde üretip ihraç edecek teknolojiyi ithal etmişlerdir. Tabii burada merkez ülkeler sadece yarı-çevre ülkelerin içerideki sonuçlarından değil aynı zamanda dışarıdaki sonuçlarından da çıkar sağlamaktaydı. Yani bahsi geçen ülkelerde işçi örgütlenmesinin cılız olması ve hammadde ihracatı yarışı içerisinde olmaları kendilerini merkez ülkelere daha bağımlı hale getirmiştir.

2. Türkiye'nin Uluslararası Konumu: Ahmet Davutoğlu Örneği

Türkiye'nin uluslararası konumuna dair Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koymuş olduğu tabloyu sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmek için; yazarın hem küresel sistemi hem de bu sistem içinde Türkiye'nin tuttuğu yeri nasıl yorumladığına bakmak gerekir. Tarihin akışı içinde seyyal bir vaziyet göstermesi açısından dünya sisteminin aldığı farklı biçimleri, bu biçimlerin temel “balans ayarıcılarını”, ülkeler arası güç temerküzünün ve dağılımının parametrelerini ve Türkiye'nin maziden hali hazır ve oradan istikbale doğru seyrinin takip ettiği istasyonları ve istikametleri tespit ve tayin etmek Davutoğlu'nun metodik analizlerine doğru kapıdan girmenin anahtarları olarak görülebilir. Yazarın bastığı entelektüel zeminde bıraktığı ayak izlerini takip etmek onun kalkış ve varış noktalarını yakalayabilmek açısından önemli olduğu gibi; kendisinden önce gidilmiş yollar/ adımlanılmış alanlar/bakir sahalarda karşısında entelektüel serencamının çizmiş olduğu harekât hattını değerlendirmek açısından da değerlidir.

2.1. Dünya Sistemini Anlamanın Önündeki Engeller/ İki Çarpıtma Örneği: Fukuyama ve Huntington

Davutoğlu'nun dikkat çektiği tespitler ve buna yönelik önermiş olduğu tekliflerin dünya sistemi içinde Türkiye'ye biçilen roller bağlamında karşılık geldiği yerin anlaşılması, bu rolleri dağıtan direktörlere ve bu role rıza gösteren pasif/edilgen oyunculara yönelik yazarın itirazlarına kulak vermekle mümkün olabilir. Bu itirazlar arasında özellikle ikisini; Avrupa-merkezci/batı egosantrikli yaklaşımları yansıtmaları açısından ve temsil gücü yüksek metinler arasında görülebilecek olmalarından dolayı Fukuyama'nın “Tarihin Sonu” tezi ve Huntington'un “Medeniyetler Çatışması” doktrinini zikretmek mümkündür.

Hatırlanacağı üzere Fukuyama (2016) Hegel'in Alman uluslaşma sürecinde kendi ülkesi mihverinde geliştirdiği izlenimi veren diyalektik tarih okuma biçimini Atlantik'e taşımak suretiyle, Hegel'in mutlak tinin/geistin özgürlük arayışında nihai varış noktası olarak gördüğü yeri batının geldiği aşamaya denk getirmiştir. Fukuyama için batı; artık insanlığın varabileceği aşılabilir son istasyondur. Tarihi ilerleten motor, batının getirmiş olduğu yeni sistemin kendi içindeki çelişkileri aşması, hem rasyonel hem de aksiyolojik açıdan maksadını tamamlamış olmasından dolayı nihayete ermiştir. Bundan sonrası yeni ve daha yüksek bir standarda evrilmenin tarihi değil bu standardın korunması ve diğer ulusların da bunu kabul etmesinin tarihi olacaktır. Tarihin sonu; batının insanlık namına her şeyi söylediği inancını içermesi sebebiyle alternatif kanallara kapalı, kendinden emin ve mütekebbir bir tavrın ikrarıdır. Davutoğlu (2011: s. 102) Fukuyama'nın tarihin sonu tezini de içeren benzer yaklaşım tipolojilerine "endizm/sonculuk adını verir. 1920'lerde dinlerin, 1960 sonrasında ideolojilerin ve sonrasında tarihin sonunun geldiğini iddia eden tezler yazara göre hep aynı tezgâhta dokunan kumaşlardır. Tarihin dinamik yapısı bundan önce olduğu gibi bundan sonra da "endizm"leri boşa çıkaracaktır. Çünkü Davutoğlu'na göre (2018a: s. 15-24) tarihin motoru, tarihi harekete geçiren muharrik güç, ontolojik güvenlik ve hürriyet arayışıdır. Bu iki esas faktör var oldukça tarihte akmaya devam edecektir.

Davutoğlu'nun hesaplaştığı ana metinlerden bir diğeri Huntington'a ait olan Medeniyetler Çatışması kitabıdır. Huntington (2014) modern dünya sisteminin milat noktası kabul edilen Vestfalya Barışın'dan beri süre gelen çatışma alanlarını/fay hatlarını yorumladığı kitabında bir tür ideolojik tarih okuması ortaya koyar. Tarihi; sınıf mücadelesinin sahne alanına irca eden Marksist paradigmadan farklı yorumlar. 17. yüzyıldan itibaren farklı dinamiklerin çekim alanında cereyan eden çatışmaları kategorize etmeye çalışır. Uluslararası politikaların mihverinde farklı dönemlerde farklı aktörlerin yer aldığı savunur. Krallar arası mücadeleyle başlayan çatışmalar zamanla önce yerini uluslararası çatışmalara sonra da ideolojiler arası kavgalara bırakmıştır. Bunlardan her biri tarihi olarak miadını doldurmuş soğuk savaş sonrası dünya medeniyetler çatışmasının eşiğine gelmiştir. Artık tarih kralların, ulusların ve ideolojilerin değil medeniyetlerin kapıştığı arenadır. Medeniyetler ise kendini kültürel ve dini hususiyetleriyle tebellür eden yapılardır. Dolayısıyla medeniyetler çatışması aynı zamanda farklı din ve kültürlerin de çatışması anlamına gelmektedir. "Medeniyetler Çatışması" tezine göre; Soğuk Savaş sonrası dönemde batının yükselen gücüne karşı ekonomik kaynakları ve askeri donanımıyla mukavemet gösterebilecek olası iki kültür/medeniyet/din havzası

Konfüçyus ve İslam medeniyetleridir. Huntington'a göre bu iki medeniyetin batı karşısında ittifak halinde direnç göstermesi de muhtemeldir.

Davutoğlu (2011: s. 110-112) tarihin sonu tezi gibi bu teze de şiddetle karşı çıkar. Medeniyetler arası ilişki ve iletişimlerin; çatışmalardan, gerilimlerden, savaşlardan, dışlamalardan, yok saymalardan, sindirmelerden ziyade karşılıklı alışveriş ve kültürel yüzleşmelerle mümkün olabileceğini savunur. Bütün kadim medeniyetlerin İslam medeniyeti içerisinde kendilerine hayat alanı bulduklarını belirtir. Türkmenlerden oluşan aşiret yapısına dayanan ve mütecanis sayılabilecek kuruluş dönemi Osmanlı'sının zamanla nasıl "küreselleştiğine" dikkat çeken Davutoğlu (2013a: s. 80-86); kullanılan devlet adamı unvanlarını da Osmanlı medeniyetinin kuşatıcılığının göstergeleri olarak değerlendirir. Sultan unvanı Selçuklu mirasının, hakan Türk geleneğinin, padişah acem dünyasının, halife Müslüman âleminin, kayzer ise Rum diyarının kültürel kodlarına işaret etmekteydi. Böylece tüm bu kültürleri potasında eriten, onlara yaşam alanı tanyan Osmanlı tecrübesi medeniyetlerin çatışmadan da bir arada yaşayabileceklerinin özel örneklerinden birisini oluşturmaktadır.

2.2. Batının Boy Aynası ve Yaşadığı/Yaşattığı Kriz: Beş Boyutlu Bunalım

Davutoğlu tarihin sonu tezine itiraz ederek batının mutlak üstünlüğünü de reddetmektedir. Davutoğlu'na göre, batı merkezli küresel sistem beş boyutlu bir bunalım yaşamaktadır. Bu bunalımları aşabilmesinin yolu kendi içine kapalı, alternatif medeniyet havzalarını dışlayan, küçümseyen kibirli tavrından vazgeçmekle mümkündür.

Bu bunalımlardan ilki ontolojik bunalımdır. Batı dünyasının yarattığı insan kendisine ve çevresine yabancılaşmıştır. Onu kozmos içinde varoluşsal açıdan kıymetli kılacak derinlik ve bütünlükten yoksundur. Ontolojik temelli kriz kendisini en kesif biçimde güvenlik ve özgürlük alanlarında göstermektedir (Davutoğlu, 2018b: s. 57-92; 2018c: s. 94-98). Teknoloji temelli ekonomik ve askeri ilerlemelerin batıyı getirdiği yer daha fazla güvenlik teminatının sağlandığı daha tekin bir yaşam alanı değil tam aksine paranoyak derecede güvenlik tehdidinin hissedildiği bir korku çemberidir (Davutoğlu, 2018a). Savaş teknolojisi açısından bakıldığında insanlık üç farklı aşama tecrübe etmiştir. Meydan savaşlarının yapıldığı eski dönemde savaş sadece meydana savaşan asker açısından bir güvenlik meselesidir. Amerikan iç savaşı ile başlayan savaş uçaklarının kullanımı ile birlikte güvenlik tehdidi sivil halka da teşmil eder hale gelmiştir. Savaş uçakları, sadece savaş meydanındaki askerleri değil savaşın dışındaki sivil halkı da tehdit etmeye başlayınca güvenlik alanı eskiye nispetle

daralmıştır. Hiroşima benzeri nükleer savaş enstrümanları ise artık asker/sivil yaşayan kuşakları değil kendisinden sonra gelecek nesilleri de riske eder hale gelmiştir. Böylece batının yaşadığı ontolojik kriz daha güvensiz/tekinsiz bir dünyanın sonucudur (Davutoğlu, 2011: s. 9-11).

Batının yaşadığı ikinci yapısal bunalım “epistemolojik bunalımdır”. Batının; 19. yüzyılda kendi üstünlüğünden kuşku duymayan, ötekini yok sayan, tahkir ve tahfif eden kibrini besleyen ve büyüten şey Aydınlanma sonrasında geliştirdiği akla, bilime ve ilerlemeye olan mutlak inançtır (Davutoğlu, 2018b: s. 92-100; 2018c: s. 98-101). Batı rasyonalitenin, bilimsel gelişmelerin kendisine kazandırdığı ivme ile batı-dışı toplumları tasfiye sürecine girmiş, kendi askeri üstünlüğü ile birlikte zihinsel, bilimsel ve ekonomik gelişmişliği ile de cazibe merkezi olmayı başarmıştır. Ancak kendi içerisine kapanan batı; zamanla aklın, bilimin ve ilerleme mitosunun insani olan her müşkilatı halledemediğini fark etmiş ve sistemini kurucu unsuru olan epistemolojik temelden kuşku duymaya başlamıştır (Davutoğlu, 2018c: s. 100-104).

Batının girdiği üçüncü çıkmaz ise aksiyolojiktir. Bu da değerler ile mekanizmalar arasındaki irtibatın kopması ile izah edilebilir (Davutoğlu, 2018b: s. 100-110). Japonya'ya atılan bombaların, demokratik kararlar sonrası rasyonel mekanizmalarla işletilmesi aksiyolojik krizin göstergeleri arasındadır. Ahlaki sınırları olmayan salt güç odaklı mekanizmaların insanlık adına uzun vadede hayırlı sonuçlar doğurması olası değildir. Batının yaşadığı meşruiyet problemi; eylemlerini değerler temelinde icra edememesinden kaynaklanmaktadır (Davutoğlu, 2011: s. 9-11).

Dördüncü olarak, içinde bulunduğumuz çağda batı merkezli sistemin ekolojik bir bunalım içinde de olduğu bilinmektedir (Davutoğlu, 2011: s. 9). Özellikle teknolojik gelişmelerin sebep olduğu tahribat, doğa düzeninin hassas ayarını bozmaktadır. Değer temelinden, ahlaki sorumluluklardan yoksun salt güç amaçlı ilerleme hevesi ekolojik sistemi krizin eşiğine getirmiştir (Davutoğlu, 2011: s. 104).

Son olarak batının kültürel çoğunluk açısından da bir bunalım yaşadığı görülmektedir. Evrensel olanın ölçüsünü kendi lehine belirleyen batı “rasyonaliteden ödün vermeyen” (Süphandağı, 2018b: s. 8) yanı sıra bütün dünyayı “kendi suretinde yaratmaya” çalışarak insanlık tarihinin medeniyet havzalarının farklı ses, renk ve tonlarını aktif ve yaratıcı unsurlar olmaktan çıkarmaya çalışmıştır. Ancak zaman hükmünü başka türlü vermiştir (Davutoğlu, 2011). Pür batılı beyaz adamın dünyası aşınmaya başlamıştır. Artık dünyanın metropol başkentlerini “yeryüzünün lanetlileri” olmadan tarif etmek mümkün

görünmemektedir. Bu gün söz gelimi Amerika’da San Fransisko neredeyse bir uzak doğu kentini hatırlatırken, Londra’da sarı ve siyah ırkın görünürlüğü artmaktadır. Bu kültürel çoğunluğun taleplerine cevap verecek, anlam dünyalarına alan açacak yeni bir düzen ve paradigma ihtiyacı her geçen gün ağırlığını artırarak hissettirmektedir (Davutoğlu, 2018a).

Davutoğlu batının yaşadığı 5 boyutlu bunalımı, eşyayı, varlığı, kâinatı, benliği ve tanrıyı kavrama sorunu bağlamında değerlendirir. Alternatif paradigmlar adlı eserinde de verdiği örnek bunu göstermektedir. El Hazin’e ait bilim tarihinin klasik referans kitapları arasında görülen “Kitab-ul Mizan-ul Hak” adlı eserde müellifin bir obje olarak teraziyi anlatış tarzını kendi teorisi açısından bereketli bir malzeme olarak görür. Bu kitapta El Hazin’in işe Allah’ın adil sıfatını tarif etmekle başladığını, bu yaratıcı tasavvurunun kainattaki tecellilerinden dem vurarak bir adalet nazariyesi ortaya koyduğunu ve en sonunda bütün bu temel üzerinden teraziyi bir obje olarak tanımladığını hatırlatmaktadır (Davutoğlu, 2018b: s. 149-150). “Alternatif Paradigmlar”daki ana tezin ipuçları da bu örnek bağlamında anlaşılabilir. Burada sıradan bir objenin nesnel tanımını önceleyen varlık tasavvuru ve onun türevi olan kıymetler hamulesi söz konusudur. Terazi nesnesi adil bir yaratıcı tasavvurundan ve adalet anlayışından bağımsız olarak ele alınmamaktadır. Böylece, ontolojiyi ilk adım ittihaz etmek mümkündür. Salim bir varlık tasavvuruna müstenit olarak ikinci aşamada epistemolojik adım gelir. Bu epistemolojik bilgi temeli bizi aksiyolojik hükümlere götürür. Değerler tespit edildikten sonra sıra hukuk sistemi oluşturmaktadır. Hukuku siyaset, siyaseti ise ekonomi takip edecektir. Yani sırasıyla ontoloji-epistemoloji-aksiyoloji-hukuk-siyaset-ekonomiden oluşan hiyerarşik silsile her an yeni yapılar unsurlar üretmeye devam edecektir (Davutoğlu, 2018c; 2018b). Önemli olan bu hassas hiyerarşiyi bozmamak ve ontoloji ile başlayıp ekonomi ile son bulan yapıyı organize edebilmektir. Batı açısından meseleye bakıldığında bu hiyerarşinin altüst edildiğini söylemek mümkündür. En sonda ve en az önemi haiz olan ekonomi her şeyin başı olurken ekonominin belirleyiciliğinde siyaset tayin edilmektedir. Liberal ekonomi demokratik sistemlerin yapıcı unsurudur. Siyaset hukuku, hukuk değerleri, değerler bilgiyi üretirken bilgi de nihai olarak varlığı tayin etmektedir (Davutoğlu, 2011: s. 9-10). Geleneksel paradigmanın tersyüz edildiği bu anlayış beraberinde büyük krizler getirmektedir. Yukarıda özetle bahsedilen 5 boyutlu bunalım (ontolojik-epistemolojik-aksiyolojik-ekolojik ve kültürel) bu tersyüz edilen altüst edilen tasavvurun neticesidir. Ahlakı denetimi yitiren bir mekanizmanın varlık sebebini ve meşruiyetini tartışılır hale getirdiği de vakıdır (Davutoğlu, 2018b: s. 100-110).

2.3. Krizi Aşmanın İmkânları ya da Alternatif Paradigmalara Alan Açacak İdrak Biçimleri: Medeniyetlerin Ben idraki ve Zaman-Mekân İdraki

Batının yaşadığı/yaşattığı büyük bunalımları aşabilmenin yolu farklı medeniyet tecrübelerine ve bu tecrübelerden neşet eden farklı tasavvurlara kulak vermekten geçmektedir. Her medeniyetin kendi ontolojik telakkileri mihverinde geliştirdiği bilgi sistemleri vardır. Bu bağlamda her medeniyet havzası kendine mahsus benlik idrakine sahiptir. İnsanın kâinat içindeki, tanrı nazarındaki, eşya karşısındaki konumunu belirleyen şey medeniyetlerin ben idrakidir (Davutoğlu, 2018c: s. 40-48). İslam dünyası özelinde konuya bakılacak olursa İslam inancının bir türevi olarak kendine mahsus bir benlik idraki geliştirilmiştir (Davutoğlu, 2018b: s. 121). Bu benlik idraki; tek bir ferdin hiçbir aracı kanala ihtiyaç duymadan kendi zihinsel durumuna nüfuz edebilme imkânını ifade etmektedir. İslam için çoğunlukla “cemaat dini” ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifade; ferdin cemiyet içinde tüm şahsiyetinden çözüldüğü ve anonim bir varlık halini aldığı anlamda kullanıldığında yanlıştır. Çünkü İslam dini diğer tüm inanç ve kültür sistemlerinden daha fazla ferdiyet/shahsiyet odaklıdır. Tek bir fert bile hiçbir mutavassıt kuruma ihtiyaç duymadan kendi varoluşsal idrakine ulaşabilmektedir. İnsanın kendi zihni ve metafizik kanalları ile vasıtasız irtibat kurabilme inancı İslam'da kendine mahsus ontolojik kategoriler üretmiştir. Hıristiyanlıkta papazların, Budizm de Brahmanların varlığı söz konusu iken İslam'da varoluşsal idrak için ruhbanıyet müessesesine gerek bulunmamaktadır. Ferdin Allah ile kurduğu bağ doğrudandır (Davutoğlu, 2018c: s. 84-87). Bu durum tarihin motoru olan “güvenlik ve özgürlük” kavramlarının da belirleyicisi konumundadır. Sıradan insana kendi arayışında ve yaşayışında güven duymayan bir yapının düzen yaratma ihtimali yoktur. Bu düzeni ihdas edemeyen bir sistemin ise ontolojik güvenlik sorununu çözmesi beklenmemelidir. Bir diğer muharrik unsur olan hürriyet meselesi açısından olaya baktığımızda ise her benlik idraki kendine mahsus hürriyet anlayışını beraberinde getirmektedir. Batının ben idrakinde özgürlük ancak eşitlik söz konusu olduğunda mümkündür. Bir batılı kendisini bir başkasıyla kıyaslamadan tartamamakta, eşit hissetmeden özgür hissedememektedir. İslam'ın benlik idrakinde ise özgürlük zati bir fenomendir yani tahakkuk edebilmek için ötekine ihtiyaç duymamaktadır. İslam'ın biçimlendirdiği benlik idraki batıdaki gibi eşitliğe bitişik değildir. Böylece bu benlik idraki kendini sorgulayabilmek ve aşabilmek için herhangi bir aracı kişi, kurum, mekâna ihtiyaç duymadan ontolojik güvenlik ve özgürlük ihtiyacına cevap verebilmektedir (Davutoğlu, 2011: s. 106-110).

Medeniyetlerin ben idraki kadar onların mekân ve zaman algıları da kendilerine mahsustur. Her medeniyet eşyayı, varlığı, kâinatı, yaratıcıyı ve kendisini belirli bir mekân ve zaman içinde idrak eder. Felsefi olarak medeniyetlerin varlık tasavvuru onların stratejik olarak zaman-mekân algılarını biçimlendirir. Her medeniyet/devlet muayyen bir coğrafya ve tarih içinde doğar ve sınırları netleştiğinde artık bu sınırlar neredeyse kaderi olur. Sabit değerler olarak tarih ve coğrafya verilir. Bir ülke; coğrafyasının yarattığı sıkıntılarını ülkesini alıp başka yere taşıyarak aşamaz. Aynı zamanda süreklilik içerisinde eklemlendiği tarihi zincirin bir halkası olmaktan da sarf-ı nazar edemez. Hatta tarihi olarak kendisini icbar eden sorumluluklardan redd-i miras ederek kurtulamaz (Davutoğlu, 2013b: s. 79-83). Çünkü o ülke kendi coğrafyasına olduğu kadar kendi tarihine de yazgılıdır. Coğrafyasının stratejik konumunu avantaja çevirebilmek ve tevarüs edilen tarihi mirası yorumlayıp yeniden üretebilmek bir ülkenin haritadaki ağırlığını artıracak cinstendir. Türkiye özelinde düşünülecek olunursa, Soğuk Savaş dönemi boyunca NATO tarafından “Turkish Barrier” (Türk Bariyer) olarak kodlanan bir coğrafya söz konusuydu. Türkiye’nin misyonu Sovyetlerin Güney istikameti üzerindeki tazyikine mukavemet göstermekle sınırlıydı. Bu belirli bir dönem için anlaşılır bir rol olsa bile Türkiye’yi bu pozisyona sıkıştırmak mümkün ve makul görünmemektedir. Türkiye hem bir Karadeniz ülkesi, hem Balkan ülkesi, hem Asya hem Avrupa hem Kafkas hem de Ortadoğu ülkesidir. Coğrafik pozisyonunu doğru bir şekilde değerlendiren, mekân idrakini salim bir şekilde geliştirebilen Türkiye bölgesinde çekim alanı haline gelecektir. Bir diğer sabit veri olan tarih ise zaman idrakiyle ele alınmalıdır. Türkiye’nin Osmanlı bakiyesi bir ülke olması onu tarihi sorumlukları ile yüzleşmeye çağırılmaktadır. Ne kadar redd-i miras yapılsa da kültürel hafıza devreye girmektedir. Bugün Bosna, Kosova, Filistin, Kırım sorunlarında Türkiye halkının duyarlılıkları ve mezkûr ülke halklarının beklentileri medeniyetlerin zaman idrakinin önemini bir kez daha hatırlatır mahiyettedir (Davutoğlu, 2011: s. 180-185).

2.4. Stratejik Derinliğin Metodolojik Bağlamı: Tasvirten Betimlemeye Beş zihinsel Ameliye

Davutoğlu’nun ustalık dönemi eseri sayılabilecek “opus magnumu” Stratejik Derinlik kitabı; yazarın yıllarca üzerine yoğunlaştığı –sınır uçlarını yukarda aktarmaya çalıştığımız- teorik arayışlarının Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye açısından yeniden işlenmesi bağlamında değerlendirilebilir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye için yapılan tanımlamaları, biçilen rolleri, tayin edilen pozisyonları kabul etmeyen bir metin olarak Stratejik derinlik kitabı hem bir tür reddiye niteliği arz etmekte hem de alanında kurucu/kanonik bir metin

olma iddiası taşıyor intibası vermektedir. Türkiye'nin uluslararası konumunu yazarın nasıl değerlendirdiğine geçmeden Davutoğlu'nun nasıl bir metodolojik/epistemolojik yöntem izlediğine kısaca değinmek gerekecektir. Ona göre bir stratejik derinlik oluşturabilmek için beş işlemlilik zihinsel bir ameliyeye ihtiyaç vardır. Bu işlemler sırasıyla: tasvir etmek, açıklamak, anlamak, anlamlandırmak ve yönlendirmek şeklinde sıralanır. Sosyal bilimlerde ve uluslararası ilişkiler alanında ele alınan meseleye daha yüksek bir yerden, geniş bir perspektifle nazar kılabilmek için basılacak ilk merdiven tasvir/betimleme aşamasıdır. Araştırmacı önündeki nesneyi neyse o olarak görmeye çalışır. Bu aşamada nesnel bir betimleme söz konusudur. Dondurulmuş bir resmin; bakış anı içinde bakanda bıraktığı izlenimden ibarettir. Ancak tasvir aşaması ile yetinmek stratejik bir derinlik sağlamaya yetmeyecektir. Çünkü tasvirin zaman boyutu yoktur. Tasvir aşamasında gözlemci sadece “o anı” görebilmektedir. Olgular arasındaki sebep sonuç ilişkilerini kurabilmek için ise zamansal boyuta ihtiyaç duymaktadır. Farklı resimler, farklı kesitler içinde, değişim ve dönüşümleri fark etmek denkleme eklenmiş zamansal boyutla mümkün olacaktır. Çarlık Rusya'dan Sovyet Rusya'ya oradan Putin Rusya'sına geçişleri, süreklilik ve kırılmaları, devamlılık ve kopuşları yakalamak sadece tasvir ederek değil aynı zamanda açıklayarak mümkündür. İşte olgular arası sebep-sonuç ilişkilerini kurabilecek zamansal boyuta sahip bu evreye “açıklama” denir. Açıklamadan sonra yapılması icap eden zihinsel ameliye “anlamak” aşamasıdır. Anlamak; bir bilimsel obje karşısında araştırmacının empati kurabilme becerisiyle muvazidir. Artık bu aşamada suje ile obje arasındaki ilişki farklı bir biçim almıştır. Araştırmacı dış gözlemci gibi davranmamaktadır. Örneğin İsrail politikalarını anlamak için “bir Yahudi nasıl düşünür” sorusunun cevabını bulmaya çalışır ve empati kurar. 11 Eylül sonrasında Amerikan diplomasisini Amerikan halkının ontolojik güvenlik ve özgürlük paranoyaları bağlamında değerlendirmeye çalışır. Bu şekilde yapılacak hamlelere karşı stratejik karşılıklar geliştirilir. Zihinsel ameliye bununla da sınırlı değildir. Anlamaktan sonra “anlamlandırmak” aşaması gelir. Artık kendi hükmünü vermenin, kendi perspektifini ortaya koymanın vaktidir. Bu aşamada; meseleler, tasvir-açıklama- anlama gibi nesnel süreçlerden geçtikten sonra belirli bir zaviyeden, belirli bir adeseden süzülerek değerlendirilir. Her medeniyet; kendi idrak biçimleri üzerinden olaylara kendi merceğini tutarak bakabilmelidir. Son aşama ise “yönlendirme” aşamasıdır. Anlamlandırma sonrası imkanlar ve mevcut konjonktür hesaba katılarak sağlıklı çıkarımlarda bulunulur ve süreçlere etki edebilecek nüfuz alanları yaratılır. Böylece tasvir ile başlayan zihinsel değerlendirme işlemi yönlendirme ile nihayet bulmaktadır. Bir tür mekanizma gibi bu süreç; tasvir girişinden işleme sokulan

araştırma nesnelere yönelendirme çıkışından çıkararak işlemektedir. Her aşama kendi sırasında kendi mührünü basmaktadır (Davutoğlu, 2013b).

2.5. Real'den İdeale, Mevcuttan Potansiyele Türkiye'nin Uluslararası Konumu: Merkez Ülke Olmanın Yolları ve Sorumlulukları

Türkiye'nin uluslararası konumu hakkında bir takım mülahazalarda bulunulmuştur. Bunlardan bir kısmı mutedil sayılabilecek cinsten yorumlarken özellikle dışarıdan yapılan betimlemelerde ifrat derecesinde yanlış konumlandırmalar söz konusudur. Türkiye için yapılan iki aşırı yorumdan ilki doğu ile batı arasında karar sesini bulamamış, iki arada bir derecede kalmış, kendi kimliğini ve kişiliğini tanımlayamayan bu sebeple de hareket imkânları kısıtlı bir ülke görüşüdür. İkinci tanımlama ise Türkiye'yi özellikle Amerikan stratejisi üzerinden tarif eden, bir yönüyle yarı-çevre ülke diye tanımlanabilecek "Pivot Ülke" yakıştırmasıdır. Türkiye'yi; Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerika'nın bütün çevre havzalar üzerindeki politik açılımlarında Truva atı rolünü üstlenecek bir ülke olarak gören yaklaşımlar da bu kapsamdadır. Öncelikle yapılması gereken şey Türkiye'yi kendisine giydirilmek istenen deli gömleklerinden soyarak ve boyunun ölçüsüne uygun libasa büründürmektir (Davutoğlu, 2011: s. 135-164). Türkiye ne arada kalıp yalpalayan ne de Amerika'nın ileri karakolu olarak "Pivot Ülke" olarak konumlanmış bir yerdir. Hatta ilk çağrışimleri olumlu olan "Köprü Ülke" tanımlaması dahi yeterince sağlıklı değildir. Türkiye doğu-batı ve kuzey- güney geçiş istikametlerinin düğüm noktasında olması hasebiyle böyle değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye; NATO ile İslam ülkeleri arasındaki bağlantı noktası olarak da "Köprü Ülke" diye vasıflandırılmıştır. Tanımlama değiştirildiğinde bütün tabloda değişecektir. Türkiye'yi uluslararası konum itibarıyla "Merkez Ülke" olarak değerlendirmek gerekir. Türkiye'nin yeri ve konumu sağlıklı bir şekilde netleştirildiğinde merkez ülke olma vasfı da kendiliğinden tebarüz edecektir. Osmanlı'nın inhilali sonrası yeniden dizayn edilen dünya sistemiyle yeni sınır hatları Türkiye'nin aleyhine çizilmiştir. Bu durum en açık örneğini Türkiye'nin güney sınırları söz konusu olduğunda gösterir. Güney sınırları Türkiye'nin "nerde durması gerektiği" ile ilgili ikaz işaretleridir. Yeni sınırlarla merkez bir ülke olarak Türkiye'nin bölgesel ve küresel bir güç olma potansiyelinin sömürgeci ülkeler tarafından frenlenmesi amaçlanmıştır. Bu sınırlar ve oluşturulan tablo son derece sunidir ve kesinlikle bölgesel kültürel kodlara muvafık değildir. İnsanlık tarihi boyunca farklı medeniyetler kendi içlerinde mütecanis bir yapı oluşturmuştur. Ortak bir medeniyet havzası içinde farklı istasyonları birbirine bağlayan ortak kültürel doku parçalanmaz bir bütün arz etmiştir. Musul'u Halep'ten, Urfa'yı Kerkük'ten kopuk ve ayrı düşünmek yeni suni telakkinin türevidir. Erzurum yaylalarını

Kafkas Dağlarından koparan mekân idraki Türkiye'yi merkez ülke olmak hakkından ve iddiasından alıkoymaya çalışan sömürgeci güçlerin çıkarıdır (Davutoğlu, 2013a: s. 82-86).

Merkez ülke olarak Türkiye'nin soğuk savaş sonrası dönemde kendi kimliğini ve kişiliğini bularak atılım yapması gerekmektedir. Bunun için öncelikle dünya düzeninin dünden bugüne aldığı biçimler tespit edilmelidir. Davutoğlu; Thomas Samuel Kuhn'u hatırlatır şekilde dünya düzenlerinin dinamik yapısına dikkat çekmektedir. Bilindiği üzere Kuhn (1995) "olağan bilimlerin" paradigmatik zeminlerinin sarsılmaya başlaması ile epistemolojik "bunalımlar" yaşandığını, bunların "bilimsel devrimlerle" aşılacak "yeni olağan bilimlere" yol açtığını ve bu sürecin sarmal bir şekilde devingen bir yapı arz ettiğini söylemektedir. Davutoğlu da benzer şekilde dünya sisteminin yeni düzenler kurduğunu, sonra taşların yerinden oynaması ile birlikte savaşlar/devrimlerle birlikte yeni arayışlarının hâsıl olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre; Modern dünya düzeni ilk olarak "Otuz Yıl Savaşları" sonrasında Vestfalya Antlaşması ile ulus devlet eksenli bir yapıya giriş yapmıştır. Bu düzen belirli bunalımlar sonucunda Fransız Devrimini doğurmuş ve Viyana Kongresi ile yeni bir dünya düzeni ihdas edilmiştir. Bu düzende de paylaşımlar tatmin edici bulunmadığından Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş Cemiyet-i Akvam diye tabir edilen yeni düzen tesis edilmiştir. Bunu İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki Soğuk Savaş dönemi takip etmiştir. Bu dönemde her ülkenin belirli sınırlar içinde rolü sabit görülmekteydi. Türkiye'nin de Kıbrıs sorunu dışındaki ürkek tutumu bununla irtibatlıdır. Ancak Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birlikte yeni bir döneme girilmiş fakat yeni bir dünya düzeni tesis edilememiştir. Bunun için Türkiye'nin önüne kendisine biçilmiş rolleri aşan taze olanaklar çıkmıştır. Türkiye; bundan böyle pivot, tampon, periferi, köprü, bariyer ülke olarak addedilmek utancından kurtulmak mecburiyetindedir. Kendi tarihi ve coğrafik sorumlulukları bunu mücbirdir (Davutoğlu, 2011: s. 180-190).

Soğuk Savaş sonrası dönemde yenedünya düzeninin kurulabilmesi için halledilmesi gereken problemler söz konusudur. Bunlardan ilki Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaşın son bulmasıyla birlikte beliren "jeostratejik boşluk alanları" sorunudur. Türkiye'nin kuzeyinde hissettiği Sovyet baskısının hafiflemesi, ona asırlarca Osmanlı himayesinde bulunmuş Balkan coğrafyasında, Kafkas ve Karadeniz Havzalarında ayrıca Orta Asya'da manevra şansı doğurmuştur (Davutoğlu, 2013b: s. 76-78; 2011: s. 85).

Soğuk Savaş sonrası dönemin ikinci problemler alanı "jeoekonomik kaynak paylaşımı"dır (Davutoğlu, 2011: s. 173). Yer altı kaynaklarının gittikçe önem kazanması bu kaynaklara sahip olan ülkeleri dış baskılara açık hale getirmektedir.

Özellikle; petrol, doğal gaz ve su kaynaklarının kontrolü Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni biçimler almıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında tasnif edilmiş olan kaynaklar havzası çift kutuplu güç yapısının son bulması ile farklı güçlerin yeni mücadele alanı halini almıştır (Davutoğlu, 2013b).

Bir diğer önemli sorun ise “jeokültürel yüzleşmeler” meselesidir. Türkiye’nin bu yeni dönemde bütün cesameti ve cesareti ile merkez ülke olarak bu üç boşluk alanının doldurulmasında söz sahibi olması gerekmektedir. Bölgesel anlamda Türkiye’yi hesaba katmadan atılacak adımlar akamete uğrayacak meşruiyet sorunuyla malul olacaktır (Davutoğlu, 2013b; 2011).

Türkiye’nin sahip olduğu potansiyelleri harekete geçirecek, ona benlik idrakini hatırlatacak, zaman ve mekân algısını doğru akort edecek, tarihsel sorumluluklarını gösterecek, coğrafyanın yeni balansını inceliklerle ayarlayacak kişilere ihtiyacı vardır (Davutoğlu, 2018b: s. 114). Davutoğlu burada Tanzimat’tan beri sıcaklığını koruyan önemli bir soruna kendi zaviyesinden yaklaşmaktadır. Aydın-halk ilişkisinde⁷ iki kesimin de nerde konumlanacağı, birbirleriyle ilişki ve iletişimlerin ne şekilde kurulacağı ve Türkiye’nin sorunları karşısında hangi rolleri üstlenecekleri tartışması süregelen bir tartışmadır. Davutoğlu bu konuda entelektüel bir elit kesime işaret etmekte ve bunun yetersizliğini esfle karşılamaktadır. Yukarıda zikredilen Soğuk Savaş sonrası dönemin açmış olduğu alanları doğru değerlendirecek stratejistlerin kifayetsizliğini büyük sorun olarak görmektedir. Türk toplumunun küresel potansiyelini harekete geçirecek kadroların yaratılması elzemdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde jeostratejik yeni konjonktürü anlamlandıracak bu minvalde yönlendirmeler yapacak; ekonomi-politik kaynak dağılımını açıklayacak/anlayacak/anlamlandıracak, jeokültürel yüzleşmelere hazırlıkta ve donanımda olan insan unsuru ile birlikte Türkiye merkez ülke konumunun hakkını verecektir (Davutoğlu, 2011: s. 140-148). “Türkiye ancak ve ancak zengin tarihi birikimini, jeopolitik, jeoekonomik imkânlarını etkin ve tutarlı bir iç siyasi yenilenme ile birleştirebildiği takdirde gelecek yüzyılda uluslararası konumunu güçlendirme ve kendi etki alanını oluşturma imkânına sahip olabilir” (Davutoğlu, 2013b: s. 78-79).

Türkiye’nin uluslararası konumunu belirleyebilmek için dış ve iç parametrelerin de doğru bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Dış parametreler; Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında uluslar arası konjonktür

⁷ Cumhuriyet döneminde aydın halk ilişkisini yansıtır nitelikler taşıyan ve Davutoğlu’nun da (2011) örnek olarak sunduğu iki önemli roman için bakınız: Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2018), Yaban ve Atay, Falih Rıfkı (2013), Zetindağı.

bağlamında devletlerarası güç hiyerarşisine ilişkindir. Soğuk Savaş dönemi boyunca dünya sisteminde devletleri; süper güçler, büyük devletler, bölgesel güçler ve küçük devletler şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca konumunu; bir süper gücün (ABD) himayesinde ve güvenlik şemsiyesi altında diğer süper gücün (Sovyetler Birliği) tehdidinden korunmak üzerinedir. Türkiye bu süreç zarfında kendisine biçilen rolün statik sınırları içinde hareket etmek zorunda kalmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyetlerin dağılması ile birlikte tek kutuplu dünya; ABD'nin tek süper güç olduğu ve bölgesel denklemlerin yeniden kurulduğu bir konjonktüre geçiş yapmıştır. Bu dönemle birlikte Türkiye jeokültürel boşluklardan faydalanarak yeni manevra imkânları yakalamıştır. Tarihi mirasın sağladığı avantajlar, jeostratejik konumun önemi ve büyük devlet olma geleneği Türkiye için Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel güç olmanın ve tekrar büyük devlet/merkez güç olabilmenin olanaklarını içermektedir. Türkiye dünya sisteminde Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik unsurlarını doğru yorumlayarak ve kendi pozisyonunu sağlıklı bir şekilde konumlandırarak önemli kazanımlar sağlayabilir (Davutoğlu, 2013b: s. 74-78). Türkiye'nin uluslararası konumunu etkileyebilecek iç parametrelerden de söz etmek gerekmektedir. Siyasi kültürünün kendine mahsus hususiyetlerini tespit etmek Türkiye'nin uluslararası konumunu tartışabilmenin ön koşulları arasındadır. Burada zikre değer en kritik mesele ülkenin Tanzimat'tan itibaren yaşamış olduğu siyasi ve kültürel geçişlerdir. Aydınların batılılaşma ile birlikte yaşamış oldukları zihinsel kopuş, halk nezdinde bir dip dalga şeklinde karşılık bulmaya devam eden tarihsel süreklilik unsurları ile tenakuz halindedir. Bu durum ülkenin iç siyasi yapısında gerilimlere ve Türkiye'nin takip edeceği hareket hattı ve yöneleceği istikamet hakkında çok sesli tartışmalara sebebiyet vermektedir. Dünya üzerinde kültürel ve siyasi açıdan tarihi süreklilik ve kopuş bağlamında Türkiye müstesna bir örnek teşkil etmektedir. Siyasi merkezin çevre unsurlar üzerindeki kültür dayatmasına çevrenin verdiği tepkiler ve bunun neticesinde oluşan yüksek gerilim ancak dinamizme tahvil edilebildiğinde anlamlıdır. Türkiye; iç siyasetini tarihi mirasıyla uyumlu bir biçimde istikrarlı hale getirdiğinde ve merkez (elit) ile çevre (halk) arasındaki gerilimleri makul ölçütler içinde hafifletebildiğinde Uluslararası konumunu da daha saygın bir hale getirecektir (Davutoğlu, 2013b: s. 79-83).

SONUÇ

Türkiye modernleşme süreciyle birlikte karşılaştığı sorunları aşabilmek ve dünya sistemi içinde kendisine daha güvenli ve değerli bir yer bulabilmek adına

çeşitli hal çareleri aramıştır. Bu arayışlar; her bir entelektüel kesimin kendine has “reçeteleri” sadra şifa çözümler olarak önermesine yol açmıştır. Türkiye’nin sağdan sola geniş bir spektruma sahip düşünsel mozaiki çeşitli siyasi cereyanların Türkiye’nin iç ve dış siyasetine dair farklı paradigmlar geliştirmesini sağlamıştır. Türkçülük, İslamcılık, Osmanlıcılık, Kemalizm, Marksizm gibi akımların Türkiye ve dünya tasavvurları, tarihi okuma ve yorumlama usulleri, dünya sistemini değerlendirme ve Türkiye’yi bu sistem içinde konumlandırma biçimleri farklılıklar arz etmiştir.

Fikret Başkaya; Marksist Sol nazariye içinden dünya sistemini bağımlılık okulunun ana temalarıyla değerlendirmiştir. İktisadi şartların belirleyiciliğinde devletler arasındaki ilişkileri “sömüren-sömürülen-direnen” konseptinde ele alan Başkaya; Türkiye’nin pozisyonunu bu denklem bağlamında tespit etmeye çalışmıştır. Dünya sistemini değerlendirme tarzını ekonomik bağımsızlık/bağımlılık olguları üzerine kuran yazar; merkez ülkelerin çevre ülkeler üzerindeki hâkimiyetini sömürü ilişkileri dolayımında ele almıştır. Sömüren merkez ülkeler ile sömürülen çevre ülkeler dışında bağımlılık okulu (ve Başkaya) bir de “yarı-çevre ülke” diye bir kavrama müracaat etmiştir. Bu kavram; merkez ülkelerin çevre ülkeler üzerindeki tahakkümünü tahkim eden, merkez ülkelerin ileri karakolluğu vazifesini gören ülkeleri imlemektedir. Bu kavram bağlamında; yarı-çevre ülkelerin merkez ülke olma hayali ve ideali içinde olduğu ancak merkez ülkeler tarafından bunun her zaman engellendiği anlaşılmaktadır. Çevre ülkelerin merkeze “bağımlılığı” sömürülen pozisyonlarını, yarı-çevre ülkelerin merkez karşısındaki “bağımlılığı” da ileri karakol olma vaziyetlerini sürekli hale getirmektedir. Türkiye’nin uluslararası konumu Başkaya’ya göre tam da bu yarı-çevre kavramına uygundur. Türkiye tarihi, yazara göre bunu ispatlayacak örneklerle doludur. İsrail’in bağımsızlığını tanıyan ilk Müslüman ülke olması, Cezayir’in bağımsızlığı karşısında Fransa’dan yana oy kullanması, Bandung konferansında Afrika ülkelerinin bağımsızlığını değil de sömürgeci ülkelerin çıkarlarını savunması ve benzeri örnekler Başkaya için Türkiye’nin yarı-çevre pozisyonunu ispatlayacak cinstendir.

Ahmet Davutoğlu; Türk dış politik yazımının en teori yoğun kalemleri arasında görülebilir. O; dünya sistemini ve bu sistem içinde Türkiye’nin pozisyonunu sadece iktisadi açıdan kritiğe tabi tutmamaktadır. Siyasi, kültürel, sosyal, ekonomik hatta teolojik unsurları birlikte değerlendirerek tarih ve coğrafya sabitelerini de hesaba katan bir perspektif geliştirmeye çalışmaktadır. Davutoğlu; dünya sisteminin günümüzde çok boyutlu krizler yaşadığını ve bu krizlerin batı merkezli yaklaşımlarla aşılamayacağını savunmaktadır. Bu krizden çıkmanın yolunun farklı medeniyet havzalarının sahip olduğu muhtelif idrak biçimlerinden geçtiğini ileri süren yazar, İslam medeniyetinin ve hususen

Türkiye'nin Uluslararası Konumuna Dair İki Yaklaşım: Fikret Başkaya ve Ahmet Davutoğlu Örneği

Türkiye'nin sahip olduğu potansiyeller açısından buna aday olduğunu düşünmektedir. Türkiye'yi daha önce bir medeniyetin siyasi merkezi haline getiren şartların, doğru şekilde tetkik ve tespit edildiği takdirde benzer sonuçlara yol açacağını ve Türkiye'yi tekrar devletlerarası ilişkilerde büyük devlet haline getireceğini savunur. Bunun için yapılması gereken; Türkiye'nin potansiyel kaynaklarını harekete geçirmek, tarihsel süreklilik unsurlarını dinamik öğeler olarak dış politik vizyona eklemek, coğrafik konumunun sağlayacağı avantajları politik manevralara tahvil edebilmek ve bütün bunları koordine edebilecek siyasi elitleri üretebilmektir. Bunlarla birlikte Türkiye; periferi, tampon, bariyer, pivot vs gibi ifadelerle tarif ve tahfif edilen paradigma-bağımlı, edilgen, pasif ülke konumundan uzaklaşarak; bölgesel güç merkezi olan, paradigma-kurucu, etken ve aktif bir ülke konumuna kavuşacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Anderson, B. (2014). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.). Metis yayınları.
- Atay, F. R. (2013). *Zetindağı*. Pozitif yayınları.
- Başkaya, F. (1995). *Az gelişmişliğin Sürekliliği*. İmge kitapevi.
- Başkaya, F. (2005a). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Özgür Üniversite kitaplığı.
- Başkaya, F. (2005b). *Özgür Üniversite Forumu/Sayı: 29/Bandung'dan Elli Yıl Sonra*. Özgür Üniversite kitaplığı.
- Başkaya, F. (2011). *Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*. Özgür Üniversite kitaplığı.
- Boratav, K. (1989). İktisat tarihi (1908-1980). S. Aksin (Der.), *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980 içinde* (s.265-354). Cem yayınları.
- Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908–2005*. İmge kitapevi.
- Davutoğlu A. (2011). *Küresel Bunalım*. Küre yayınları.
- Davutoğlu A. (2013a). *Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*. Küre yayınları.
- Davutoğlu A. (2013b). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. Küre yayınları.

- Davutoğlu A. (2018a). *Medeniyet Dönüřümü: Uluslararası Düzen Bunalımı ve İşlam Dünyası*. Küre yayınları.
- Davutoğlu A. (2018b). *Alternatif Paradigmalar: İşlam ve Batı Dünya Görüřlerinin Siyaset Teorisine Etkisi*. Küre yayınları.
- Davutoğlu A. (2018c). *Medeniyetlerin Ben-İdraki: Medeniyet Teorisine Mukaddime*. Küre yayınları.
- Foster, J. B. (2002). *Savunmasız Gezegen Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi*. (H. Ünder, Çev.). Epos yayınları.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge yayınları.
- Foucault, M. (2006). *Deliliđin Tarihi*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge yayınları.
- Frank, A. G. (2009a). *Capitalism and Under Development in Latin America*. Monthly Review press.
- Frank, A. G. (2009b). *Latin America: Under Development or Revolution*. Monthly Review press.
- Fukuyama F. (2016). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. (Z. Dicleli, Çev.). Profil kitap.
- Gellner, E. (2013a). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (B. Ersanlı, Çev.). Hil yayınları.
- Gellner, E. (2013b). *Milliyetçiliđe Bakmak*. (S. Cořar, Çev.). İletişim yayınları.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri*. (K. Somer, Çev.). Onur yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2014). *Milletler ve Milliyetçilik*. (O. Akınhay, Çev.). Ayrıntı yayınları.
- Hroch, M. (2011). *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştirmalı Analizi*. (A. Özdemir, Çev.). İletişim yayınları.
- Huntington S. P. (2014). *Medeniyetler Çatışması*. (M. Yılmaz, Çev.). Vadi yayınları.
- İşlamoğlu, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*. İletişim yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2018). *Yaban*, İletişim yayınları.
- Kasaba, R. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*. (K. Emirođlu, Çev.). Belge yayınları.

Türkiye'nin Uluslararası Konumuna Dair İki Yaklaşım: Fikret Başkaya ve Ahmet Davutoğlu Örneği

- Keyder, Ç. (1989). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İletişim yayınları.
- Koç, Y. (2018). *Osmanlı'nın Son Döneminde Kürtçe Dergilerde Kimlik ve Siyaset Tartışmaları: 1900-1920*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuhn T. S. (1995). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (N. Kuyaş, Çev.). Alan yayıncılık.
- Küçükömer, İ. (2010). *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*. Profil yayıncılık.
- Laclau, E. (1984). Latin Amerika'da feodalizm ve kapitalizm. H. Keskinok, M. Ersoy (Ed.), *Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine* içinde (s.16-29). Birey ve Toplum yayınları.
- Liotard J. F. (2013). *Postmodern Durum*. (İ. Birkan, Çev.). BilgeSu yayıncılık.
- Nairn, T. (2015). *Milliyetçiliğin Yüzleri: Janus'a Yeni Bir Bakış*. (S. Kırdar, Çev.). İletişim yayınları.
- Pareto, V. (2018). *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü/Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması*. (M. Z. Doğan, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Poggi, G. (2012). *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*. (Ş. Kut, B. Toprak, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Rey, P. P. (1973). *Les Alliances Des Classes*. F. Maspero press.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih*. (Ü. H. Yolsal, Çev.). Atıf yayınları.
- Smith, A. D. (2002). When is a Nation. *Geopolitics*, 7(2), 5–32.
- Smith, A. D. (2014). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.). İletişim yayınları.
- Süphandağı, İ. (2018a). *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*. Maarif Mektepleri yayınları.
- Süphandağı, İ. (2018b). *Dil-Şiir-Hakikat*. İz yayınları.
- Vergin, N. (2018). *Siyaset Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. Doğan yayınları.
- Wallerstein, I. (1993). *Jeopolitik ve Jeokültür*. (M. Özel, Çev.). İz yayıncılık.
- Wallerstein, I. (1997). *Sosyal Bilimleri Düşünmemek: 19. Yüzyılın Paradigmasının Sınırları*. (T. Doğan, Çev.). Avesta yayınları.

- Wallerstein, I. (2000). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*. (T. Birkan, Çev.). Metis yayınları.
- Wallerstein, I. (2003). *Yeni Bir Sosyal Bilim İçin*. (E. Abadoğlu, Çev.). Aram yayınları.
- Wallerstein, I. (2009). *Liberalizmden Sonra*. (E. Öz, Çev.). Metis yayınları.
- Wallerstein, I. (2010). *Modern Dünya Sistemi I*. (L. Boyacı, Çev.). Yarıncılık yayıncılık.